

Nowa Polityka Wschodnia – Niemcy wobec obszaru postradzieckiego i możliwości współpracy niemiecko-polskiej

Cornelius Ocbmann

Skutki rozpadu Związku Radzieckiego

Gdy przed 20 laty 17.6.1991 zjednoczone Niemcy i niepodległa Polska podpisywały „Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy”¹ sytuacja geopolityczna Europy zdominowana była jeszcze przez konflikt Wschód-Zachód. W Europie Zachodniej państwa EWG negocjowały Traktat z Maastricht – kładły podwaliny pod Unię Walutową i zacieśniały współpracę w obszarach polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. W Europie Wschodniej Michaił Gorbaczow, jako prezydent reformował osłabiony Związek Radziecki, walczył z kryzysem gospodarczym i rozwiązywał Układ Warszawski. W sierpniu 1991 pucz wiceprezydenta ZSRR Janajewa zapoczątkował rozpad Związku Radzieckiego, który formalnie został rozwiązany 31.12.1991. Zmiany geopolityczne, które ogarnęły nie tylko obszar byłego ZSRR ale całą północną półkulę od Vancouver do Władywostoku zmieniły układ polityczno-gospodarczy, który istniał przeszło 45 lat, od 1945 roku. Zarówno Niemcy jak i Polska stały się samodzielnymi subiektami polityki światowej i mogły kształtować nowe struktury bezpieczeństwa. W tym kontekście powstały nowe układy i relacje między państwami, stwarzające podwaliny nowego porządku światowego na początku XXI wieku. Polityka Niemiec wobec Polski i państw obszaru postradzieckiego była i jest jednym z najważniejszych elementów tego procesu. W niniejszym artykule skoncentruję się przede wszystkim na strategii zjednoczonych Niemiec wobec najważniejszych państw postradzieckich, czyli Rosji i Ukrainy podkreślając aspekty współpracy niemiecko-polskiej.

Najważniejszym wyzwaniem jednoczących się Niemiec było uregulowanie stosunków ze wschodnim sąsiadem – Polską. Pierwszym krokiem w tym kierunku był Traktat graniczny o uznaniu, przez zjednoczone Niemcy, granicy na Odrze i Nysie.² Z dzisiejszej perspektywy można ocenić to wydarzenie, jako punkt zwrotny w stosunkach polsko-niemieckich, a „Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współ-

¹ http://pl.wikisource.org/wiki/Traktat_mi%C4%99dzy_Rzecz%C4%85pospolit%C4%85_Polsk%C4%85_a_Republik%C4%85_Federaln%C4%85_Niemiec_o_dobrym_s%C4%85siedztwie_i_przyjaznej_wsp%C3%B3%C5%82pracy_z_17.06.1991_r.

² <http://www.msz.gov.pl/bpt/documents/6367.pdf>

pracy”, podpisany pół roku później zawierał plan dalszego rozwoju bilateralnych stosunków.

Aby zrozumieć różnice w interpretacji historycznych procesów w Europie na początku lat 90., należy wziąć pod uwagę różnice między sytuacją polityczną i gospodarczą w Niemczech i Polsce w owych czasach. Latem 1991 roku na terenie Niemiec znajdowało się kilkaset tysięcy radzieckich żołnierzy, a pucz przeciwko reformom Gorbaczowa zelektryzował elity zjednoczonych Niemiec, które wiązały wielkie nadzieje z jego reformami. Osoba Gorbaczowa była dla większości Niemców gwarantem zjednoczenia. Procesy rozpadu ZSRR obserwowano z wielkim niepokojem. Dlatego też ogłoszenie niepodległości Ukrainy 24.8.1991 roku, już po upadku puczu Janajewa i komunistycznego betonu, zostały w Niemczech przyjęte z wielkim niepokojem. Polska uznała niepodległą Ukrainę już kilka dni po ogłoszeniu przez nią niepodległości. Niemcy nawiązały stosunki dyplomatyczne z Ukrainą dopiero na początku 1992 roku po oficjalnym rozpadzie ZSRR. Od tego czasu uwidoczniła się różnica między niemiecką a polską polityką wschodnią, której punktem kulminacyjnym był grudzień 2004 – podczas „Pomarańczowej Rewolucji” w Kijowie. W Niemczech dominowała obawa przed politycznymi i gospodarczymi skutkami rozpadu ZSRR, a w Polsce obawa przed silną Rosją, która nawiąże do imperialnej mocarstwowości ZSRR. Punktem odniesienia polskiej polityki zagranicznej po 1989 r. był automatycznie okres niepodległości, czyli czasy przed 1939 r.. Okres ten charakteryzował się krytycznym stosunkiem do Rosji i „prometeizmem“, czyli popieraniem ruchów niepodległościowych, tzn. antyrosyjskich na Wschodzie Europy i Kaukazu. Interpretacja polskiej polityki wschodniej w latach 1989–2009 często prowokuje pytanie o powrót do tej strategii. Szczególnie bezkrytyczne poparcie dla Ukrainy w dążeniu do członkostwa w UE i akcje poparcia dla prezydenta Gruzji, Mikheila Saakaszwili, w sierpniu 2008 roku potwierdziły tę teorię. Ostatnie lata i zbliżenie polsko-rosyjskie pokazują jednak, że polska polityka wschodnia jest wielowymiarowa i nie jest antyrosyjska. Dopiero w roku 2011, 20 lat po rozpadzie ZSRR różnice w ocenie sytuacji i procesów zachodzących na obszarze postradzieckim powoli się ujednolicają. W połowie roku 2011 zarówno Berlin, jak i Warszawa podobnie oceniają rozwój sytuacji w Europie Wschodniej.

Niemiecka Polityka Wschodnia po rozpadzie ZSRR

Rosja

Politykę Niemiec po zjednoczeniu w roku 1989 zdominował kanclerz Helmut Kohl. Odegrał on również bardzo ważną rolę podczas procesu negocjacyjnego dotyczącego wycofania Armii Czerwonej z terytorium zjednoczonych Niemiec. Wojska radzieckie wycofały się z terenów byłej NRD wcześniej, niż przewidywał to plan, bo w lipcu 1994 roku, po dodatkowym zastrzyku finansowym w wysokości 15 mld marek na budowę na terenie Rosji mieszkań dla powracających oficerów i żołnierzy.

rzy. Wojska radzieckie ewakuowano z Niemiec drogą morską przez port Mukran na wyspie Rugia, a nie przez terytorium Polski, którą ostatni żołnierz rosyjski opuścił 17.9.2003 roku.

Osobisty stosunek kanclerza Kohla i prezydenta Gorbaczowa zdominował stosunki polityczne i gospodarcze między zjednoczonymi Niemcami i podupadającym ZSRR. W obszarze gospodarczym i finansowym niemieckie firmy i banki, przy poparciu politycznym niemieckiego rządu, popierały kurs Gorbaczowa i zarabiały nieźle na tym interesie. Pierwszy i zarazem ostatni prezydent ZSRR Michaił Gorbaczow jest do dziś w Niemczech jednym z najbardziej znanych i szanowanych polityków rosyjskich. Jest on euforycznie postrzegany przez pryzmat zjednoczenia Niemiec. Rok 1991 upłynął pod znakiem jednoczenia się Niemiec, ale po puczu przeciwko Gorbaczowowi i jego reformom doszło do fali deklaracji niepodległościowych wśród republik radzieckich. Procesy te były przez niemiecką opinię publiczną, ale również przez ekspertów i dyplomatów, obserwowane bardzo sceptycznie. Gorbaczow był nadal postrzegany przez wszystkich, jako przywódca gwarantujący cywilizowany dialog z mocarstwem atomowym.

Rozpad ZSRR przypieczętowało spotkanie i decyzja trzech przywódców słowiańskich republik: Borysa Jelcyna, Leonida Krawczuka i Stanisława Szuszkiewicza, w grudniu 1991 roku. Przekazanie insygniów władzy mocarstwa atomowego przez prezydenta ZSRR Michaiła Gorbaczowa prezydentowi Federacji Rosyjskiej Borysowi Jelcynowi nastąpiło 25.12.1991 roku. W Niemczech przyjęto tę decyzję z zaskoczeniem, a nawet niedowierzaniem. Mimo tego dyplomacja niemiecka bezpośrednio po puczu, w sierpniu 1991 roku uznała niepodległość państw bałtyckich: Estonii, Litwy i Łotwy. Na początku 1992 państwo niemieckie uznało niepodległości i nawiązało stosunki dyplomatyczne ze wszystkimi byłymi republikami radzieckimi³.

Po rozwiązaniu ZSRR i powstaniu WNP niemiecka polityka wschodnia nastawiona była przede wszystkim na ułożenie dobrych stosunków z Federacją Rosyjską. Z jednej strony opinia publiczna w Niemczech wiązała nadzieje z osobą Gorbaczowa, z drugiej strony dyplomaci niemieccy, jako jedni z pierwszych nawiązywali kontakty z przedstawicielami nowych państw postradzieckich. Jako pierwszy, kanclerz zjednoczonych Niemiec Helmut Kohl znalazł wspólny język z prezydentem Rosji Borysem Jelcynem, który jeszcze przed formalnym rozwiązaniem ZSRR przyjechał do Niemiec, jako prezydent Rosji, w listopadzie 1991 roku. Osobisty kontakt między Kohlem a Jelcynem zdominował nie tylko stosunki Niemcy-Rosja, ale również całą niemiecką politykę wschodnią aż do przegranych wyborów Kohla w październiku 1998 roku.⁴

³ Uznanie niepodległości państw postsowieckich, w: (Hrgs.) Siegmur Schmidt, Gunther Hellmann, Reinhard Wolf: Handbuch zur deutschen Aussenpolitik. Wiesbaden 2007. S. 456ff.

⁴ Boris Jelzin: Auf des Messers Schneide. Tagebuch des Präsidenten. Siedler, Berlin 1994

Upadek i rozwiązanie ZSRR miało jednak nieznaczny wpływ na kształtowanie polityki wschodniej Niemiec. Rosja, jako spadkobierca ZSRR, przejęła rolę głównego gracza na terenie byłego ZSRR. Niemieckie Ministerstwo Spraw Zagranicznych starało się od początków działania, jako MSZ zjednoczonych Niemiec o europeizację niemieckiej polityki wobec Rosji. Było to uwarunkowane historycznymi powiązaniem z okresu międzywojennego, o których szczególnie dobrze pamiętano w krajach Europy Środkowej, między innymi w Polsce. Dlatego też dyplomaci niemieccy starali się uniknąć zarzutów o „ducha Rappallo”⁵ W czasie rządów kanclerza Helmuta Kohla obawy o „ducha Rappallo” nie odgrywały roli, mimo jego doskonałych relacji z Borysem Jelcynem. Nawet rozmowy w saunie nie wywołały negatywnych reakcji wśród wschodnich sąsiadów, ponieważ Niemcy popierały rozszerzenie NATO i UE na Wschód. Kanclerz Kohl starał się również o to, by jego osobiste kontakty z Jelcynem nie były odbierane na niekorzyść trzecich, dlatego też jest do dziś w Polsce uznawany za jednego z najważniejszych niemieckich polityków.

Interesy gospodarcze dominowały w stosunkach z Rosją w związku z tradycją kontaktów gospodarczych, które sięgają XIX wieku. Niemcy widziani są do dzisiaj, jako przedstawiciele industrializacji Rosji w czasach carskich. Doszły do tego również doświadczenia przy transformacji gospodarki byłej NRD. Z tego względu niemieccy biznesmeni do tej pory przyjmowani są w Rosji bardzo pozytywnie. Dobrym impulsem dla współpracy niemiecko-rosyjskiej było wyjście wojsk rosyjskich z terytorium Niemiec w sierpniu 1994 roku. Oprócz sektora gospodarczego ważną rolę odgrywał temat bezpieczeństwa, w szerokim tego słowa znaczeniu. Proliferacja materiałów rozszczepialnych, ochrona środowiska, walka z przestępczością zorganizowaną i nielegalną migracją były na porządku dziennym spotkań niemiecko-rosyjskich w połowie lat 90. Przy tej okazji należy podkreślić, że ze strony niemieckiej Rosja zawsze mogła liczyć na większe zrozumienie niż u innych państw członkowskich Unii Europejskiej (wówczas Wspólnot Europejskich). Niemcy były siłą napędową negocjacji między EWG a Rosją i odegrały bardzo ważną rolę przy podpisaniu „Układu o Partnerstwie i Współpracy”, w roku 1994.⁶

Jednym z największych osiągnięć polityki rządu Helmuta Kohla wobec Rosji była stabilizacja finansowa Rosji w połowie lat 90. Jako następcą prawny ZSRR Rosja przejęła zobowiązania finansowe oraz długi. Oprócz tego sytuację gospodarczą pogarszały niskie ceny ropy i gazu, które były najważniejszymi surowcami eksportowymi Rosji. Niemcy z biegiem lat stały się najważniejszym partnerem finansowym Rosji, eksportującym cały czas do Rosji, a to dzięki „Hermesowi”, instytucji przejmującej ryzyko za export maszyn i urządzeń technicznych. W roku 1998 długi Rosji wobec wierzycieli

⁵ Vgl. Angela Stent: *Russia and Germany Reborn. Unification, the Soviet Collapse and the New Europe*. Princeton University Press 1999.

⁶ Vgl. Katrin Bastian: *Die Europäische Union und Russland*. Wiesbaden 2006.

zagranicznych wynosiły 175 mld USD, w tym 75 mld w bankach niemieckich, z czego duża część była gwarantowana pośrednio przez Niemcy. Kanclerz Kohl postawił jednak na europejski wybór Rosji i starał się za wszelką cenę związać Rosję z Europą. Przejął rolę adwokata Rosji w Europie i starał się przy każdej okazji wciągać Francję do współpracy z Rosją. Zapoczątkował również regularne konsultacje międzyrządowe z Rosją i popierał przyjęcie Rosji do grupy G-7 oraz ustanowienie Rady NATO-Rosja. Męska przyjaźń między Kohlem a Jelcynem ułatwiła stosunki z Rosją po zakończeniu tzw. fazy romantycznej w rosyjskiej polityce zagranicznej, w drugiej połowie lat 90.⁷

Podczas procesu rozszerzania NATO rząd niemiecki postępował bardzo ostrożnie i oponował przeciw przyjęciu do Sojuszu państw bałtyckich, aby nie prowokować Rosji. Mimo tego, że ówczesny minister obrony Volker Rühle był jednym z pierwszych polityków, którzy w strategii rozszerzania NATO widzieli stabilizację Europy Środkowej, Kreml nigdy stronie niemieckiej tego kroku nie miał za złe. Dopóki Polska znajdowała się w fazie integracji z NATO, nie było otwartych kontrowersji między Polską a Niemcami o politykę wobec Rosji. Również zmiana koalicji rządzącej po 16 latach pod kierownictwem kanclerza Helmuta Kohla nie zapowiadała wielkich zmian. Schröder krytykował Kohla za jego prywatne układy z Jelcynem i finansowanie zadłużenia Rosji. Pierwsza wizyta nowego kanclerza w Rosji nie wypadła najlepiej.⁸ Podczas interwencji NATO w Kosowie w 1999 roku doszło jednak do zbliżenia pomiędzy tymi dwoma politykami i Rosja wycofała swe poparcie dla Miloszewicza. Strategiczna zmiana w stosunkach niemiecko-rosyjskich miała miejsce dopiero po przejęciu władzy w Rosji przez Władimira Putina w 2000 roku.

Polityka wobec Rosji w erze Putina

Po przekazaniu władzy Władimirowi Putinowi przez Borysa Jelcyna w noc sylwestrową 2000 roku polityka Niemiec była nadal wyczekująca. Nie było to spowodowane tylko zaskoczeniem. Putin musiał wygrać jeszcze wybory prezydenckie w 2000 roku. Druga wojna w Czeczenii znacznie przyczyniła się do jego wygranej. Wizyta Putina w Niemczech, w czerwcu 2000 roku, która odbyła się z powodu rozszerzenia NATO i interwencji NATO w Kosowie nie przyczyniła się do ocieplenia w stosunkach Berlin-Moskwa. Dopiero wizyta kanclerza Schrödera w Moskwie we wrześniu 2000 roku doprowadziła do osobistego zbliżenia pomiędzy tymi dwoma politykami, z tego też powodu można określić początek XXI wieku w stosunkach niemiecko-rosyjskich erą Putina-Schrödera. Nie była ona wprawdzie tak długa jak 10-lecie Kohla-Jelcyna, ale odbiła się negatywnie na stosunkach niemiecko-polskich, ponieważ w tym czasie podjętych zostało kilka decyzji, które do dziś determinują nie tylko stosunki niemiecko-rosyjskie, ale również niemiecko-polskie.

⁷ Alexander Rahr: *Russland gibt Gas. Rückkehr einer Weltmacht*. München 2008. S. 187ff

⁸ http://www.zeit.de/1998/48/Hoeflich_nicht_herzlich

Oczekiwania wobec prezydenta Putina były w Niemczech bardzo wysokie. Jego wystąpienie w Bundestagu, w sierpniu 2001 roku symbolizowało powrót Rosji do cywilizacji europejskiej. Jednak Putinowi nie udało się zintegrować Rosji w Europie. Nadzieje wielu niemieckich polityków zostały zawiedzione. Polityka Putina doprowadziła do wzrostu znaczenia Rosji w polityce światowej, opierała się jednak na wysokich cenach ropy i gazu a nie integracji ze strukturami europejskimi. Oferta Rosji polegająca na stworzeniu energetycznego partnerstwa była skierowana raczej do Niemiec niż do Unii Europejskiej. Po kontrowersyjnej dyskusji wśród elit politycznych i gospodarczych Niemiec propozycja Putina nie została przyjęta. Gdy jednak w ostatnich miesiącach urzędowania kanclerza Schrödera doszło do podpisania umowy o budowie gazociągu północnego między firmami niemieckimi i Gazpromem, przy aktywnym poparciu Schrödera, w Warszawie wywołało to negatywne reakcje, łącznie z porównaniem do paktu „Ribbentrop-Mołotow”.⁹

Budowa gazociągu północnego jest do dziś poważnym obciążeniem stosunków polsko-niemieckich, jednak przyczyny tej inwestycji nigdy nie miały podłoża antypolskiego. Analizując historię powstania gazociągu północnego należy wziąć pod uwagę, że jedną z przyczyn zaniechania budowy drugiej nitki rurociągu Jamalskiego były napięcia w stosunkach polsko-rosyjskich po wstąpieniu Polski do NATO. Oprócz tego widoczne są różnice interesów między Moskwą a Mińskiem, który był i jest wprawdzie sojusznikiem Rosji ale dla Moskwy sojusznikiem bardzo niewygodnym i drogim, prowadzącym własną niezależną politykę. Od czasu do czasu Łukaszenka ograniczał również tranzyt ropy do niemieckich rafinerii, co wpłynęło negatywnie na ocenę sytuacji przez Moskwę. Ograniczenia w dostawie gazu do Europy zimą 2005 roku, w wyniku konfliktu z Ukrainą, potwierdziły obawy Moskwy dotyczące tranzytu gazu. Z tego powodu budowa bezpośredniego rurociągu z Rosji do Niemiec jest inwestycją zabezpieczającą dostawy gazu na rynek zachodnio-europejski, uniezależniającą Gazprom od tranzytu ukraińskiego, który jednak nie może być całkowicie zaniechany z powodu ograniczonej objętości rurociągu północnego.

Poprawa stosunków polsko-rosyjskich od czasu objęcia rządów w Warszawie przez Donalda Tuska, w 2007 roku i umowa z Gazpromem o dostawie gazu do Polski do roku 2037 znacznie zmniejszyły krytykę gazociągu północnego. Dochodzi do tego odkrycie gazu łupkowego na terenie Polski, który może uniezależnić Polskę od dostaw gazu rosyjskiego. Również budowa terminalu gazu płynnego w Świnoujściu jest krokiem uniezależniającym Polskę od dostaw gazu z Rosji i powinna przyczynić się do odpolitycznienia dyskusji o energetyce.¹⁰

⁹ Marcin Miodek: „Das ist ein neuer Ribbentrop-Molotov-Pakt!“ Eine historische Analogie in Polens Energiedebatte, in Osteruropa 7-8/2009, S. 295ff

¹⁰ Adam Grzeszak: Naciskanie na gaz. Polityka 40 (2776) 2010-10-02; s. 9 oder http://wyborcza.biz/biznes/1,101716,8733286,Komisarz_UE_Gunther_Oettinger__Gaz_lupkowy_szansa.html

Zbliżenie niemiecko-rosyjskie, które miało miejsce podczas rządów Schrödera i Putina wpłynęło negatywnie na współpracę w kwestii polityki bezpieczeństwa. Podczas interwencji wojskowej USA w Iraku, w 2003 roku Niemcy, ale również Francja, krytycznie podeszły do tego przedsięwzięcia i stworzyły wspólnie z Rosją nową oś: Paryż-Moskwa-Berlin. Polska stanęła jednoznacznie po stronie USA i zaangażowała się militarnie w Iraku. Doprowadziło to do napięć politycznych w Europie w przededniu rozszerzenia Unii Europejskiej. Niemieckie stanowisko było rezultatem przemian społecznych, jakie zaszły w Niemczech w ostatnich dziesięcioleciach. Ich rezultatem jest negatywne nastawienie szerokich mas społecznych do działań wojskowych. Podstawą polityki Schrödera był pacyfizm Niemiec i krytyczne podejście większości Niemców do wojny w Iraku, a nie chęć zbliżenia politycznego z Rosją. Czas pokazał też, iż oś Paryż-Berlin-Moskwa była bardzo krótkotrwała. Jednakże podział na „stara” i „nową” Europę, według definicji ówczesnego sekretarza obrony Rumsfelda, używany jest do dziś w dyskusjach politycznych.

Celem polityki wschodniej kanclerza Schrödera było stworzenie strategicznego partnerstwa z Rosją. Uważał on, jak i wielu innych niemieckich polityków, że Rosja jest głównym partnerem Niemiec, ale również Unii Europejskiej na Wschodzie Europy. Schröder nie wykazywał zrozumienia dla polskiego punktu widzenia i był bardziej skłonny akceptować argumenty Putina. W tym względzie miał poparcie niemieckich kół gospodarczych, które do dziś widzą przede wszystkim gigantyczne rynki zbytu w Rosji. Niemieckie firmy miały doświadczenia z handlem na Wschodzie, z czasów ZSRR i chętnie sprzedają swoje produkty na chłonnym rynku rosyjskim. W pierwszym okresie rządów Putina przeprowadzono reformy gospodarcze, zmodernizowano kodeks podatkowy i ustabilizowano gospodarkę. Spowodowało to zwiększone zaangażowanie niemieckich firm w Rosji. Zmiana opcji politycznej w Niemczech w wyniku wyborów w roku 2005 nic nie zmieniła w sprawie interesów niemieckich w Rosji, mimo krytycznego nastawienia nowej kanclerz, Angeli Merkel w stosunku do Rosji i Putina. Merkel podczas pierwszej wizyty w Moskwie spotkała się z przedstawicielami społeczeństwa obywatelskiego po oficjalnych spotkaniach na Kremlu.¹¹

W ciągu ostatnich lat w Niemczech zmienił się obraz Rosji, stał się bardziej wielowymiarowy. W 2001 roku po przemówieniu Putina w Bundestagu oczekiwania wobec Rosji były bardzo wygórowane, z biegiem czasu obraz się zmienił. Media niemieckie interpretują procesy transformacji, zachodzące na Wschodzie Europy w sposób zróżnicowany. To wpływa też na obraz Europy Wschodniej w społeczeństwie. Na początku lat 90 dominowała obawa przed implozją i dalszym podziałem Rosji. Po rozpadzie ZSRR Niemcy obawiali się przede wszystkim zagrożeń, wynikających z upadku struktur władzy. Obecnie Rosja i obszar postsowiecki postrzegane są również jako szansa, szczególnie jeżeli chodzi o współpracę gospodarczą.¹²

¹¹ <http://www.sueddeutsche.de/politik/merkel-in-moskau-partnerschaft-ohne-kumpanci-1.930695>

¹² <http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Infoservice/Presse/Reden/2009/090121-SchockenhoffKAS.html>

Rosja jest jednym z ważniejszych rynków zbytu dla niemieckiego przemysłu, szczególnie samochodowego i maszynowego. W roku 2008 obrót towarowy z Europą Wschodnią (poza UE) osiągnął 84 mld euro, z czego handel z Rosją 68 mld euro. Obecnie 50% rosyjskiego obrotu towarowego to obrót z państwami Unii Europejskiej, a 80% rosyjskiego eksportu nośników energii idzie do państw Unii. 75% inwestycji w Rosji pochodzi z państw UE. Niemcy są najważniejszym partnerem handlowym Rosji zarówno w eksporcie, jak i imporcie towarów. Po kryzysie finansowym lat 2008–2010 Rosja powoli się stabilizuje. Wysokie ceny ropy i gazu przyczyniają się do wzrostu importu do Rosji. W roku 2011 handel rosyjski będzie wyższy niż w rekordowym roku 2008.¹³

Statystyka ta pokazuje, że wymiana handlowa Polski z Niemcami jest większa niż handel Niemiec z Rosją! Wynosi więcej niż 60 mld euro rocznie. Również polski handel z Rosją rozwija się pozytywnie, mimo że jest jeszcze w porównaniu z handlem z Niemcami stosunkowo niski i wynosi 5 mld euro.¹⁴

Jeszcze kilka lat temu Polska blokowała negocjacje Unii z Rosją o nowy układ partnerski. Dziś, wspólnie z Niemcami kształtuje aktywnie politykę UE wobec Rosji i Europy Wschodniej. Po sporach i kontrowersjach w trakcie i wkrótce po zakończeniu wojny rosyjsko-gruzińskiej w 2008 r., stosunki z Rosją uległy poprawie. Szczególne nadzieje na pojednanie polsko-rosyjskie zaistniały po szczycie na Westerplatte 1.9.2009 roku i zostały poddane ostrej próbie po katastrofie smoleńskiej 10.4.2010 roku. Nie oznacza to jednak, że wszystkie problemy w stosunkach z Rosją zostały rozwiązane, zarówno Polska jak i Niemcy mają różne problemy w stosunkach z Rosją, jednak najważniejsze jest to, że o problemach można między sobą rozmawiać, a Rosja nie jest w UE widziana jako zagrożenie.

Polityka wobec Ukrainy

Po rozpadzie ZSRR uwaga polityków była skoncentrowana na Rosji, lecz dyplomacja niemiecka skupiła się jednocześnie na otwarciu placówek dyplomatycznych w państwach postsowieckich. Ukraina stała się, od lata 1991 r. ważnym partnerem. Stosunki dyplomatyczne zostały nawiązane 17.1.1992 roku. W Niemczech brakowało jednak koncepcji wobec państw WNP, a Ukraina była postrzegana jedynie jako „potencjalne ryzyko atomowej proliferacji”.¹⁵

Sytuacja zmieniła się w roku 1993, doszło bowiem do symbolicznego gestu, jakim było wprowadzenie hrywny, jako ukraińskiej waluty, w dniu wizyty kanclerza Kohla w czerwcu 1993 roku. Wizyta kanclerza Kohla była ukoronowaniem fazy tworzenia nowej strategii wobec Kijowa. Pozycja Ukrainy zmieniła się z „ryzyka dla regionu”,

¹³ http://www.ost-ausschuss.de/sites/default/files/pm_pdf/Handel-MOE-1.Halbjahr2010.pdf

¹⁴ <http://www.laender-analysen.de/polen/pdf/PolenAnalysen73.pdf>

¹⁵ Rainer Lindner: Die Ukraine und Deutschland im neuen Europa, in: Gerhard Simon: Die neue Ukraine: Gesellschaft, Wirtschaft, Politik (1991–2001). Köln, Weimar, Wien, Böhlau 2002, S. 300.

na „kluczowy czynnik dla stabilności i bezpieczeństwa w Europie“. Podczas wizyty Kohla podpisane zostało „oświadczenie o podstawach bilateralnych stosunków“¹⁶ oraz szereg umów o stosunkach politycznych, społecznych i gospodarczych, które kształtowały bilateralne relacje w latach 90. W 1998 roku podjęto decyzję o konsultacjach międzyrządowych, które, do dnia dzisiejszego, odbywają się w rocznym cyklu. Również współpraca na szczeblu pozarządowym rozwijała się coraz lepiej i w 1999 roku powstało Forum Niemiecko-Ukraińskie, zrzeszające organizacje pozarządowe, miasta partnerskie i reprezentantów biznesu, zainteresowanych współpracą niemiecko-ukraińską. W oczach niemieckich elit, ale również opinii publicznej, Ukraina postrzegana jest w tym czasie, jako ważne państwo na Wschodzie Europy. „Pomarańczowa Rewolucja” odegrała w tym procesie ważną rolę, jak również organizacja ważnych imprez międzynarodowych, takich jak konkurs Eurowizji, w roku 2005 czy nadchodzące Euro 2012. 20 lat po rozpadzie ZSRR można z pełną świadomością stwierdzić, że Ukraina jest w Niemczech traktowana jako ważny kraj sąsiedzki UE, którego aspiracje członkowskie uzależnione są od reform i procesu modernizacji.

Ważnym zagadnieniem we współpracy bilateralnej jest ochrona środowiska, a w szczególności zabezpieczenie ruin elektrowni atomowej w Czarnobylu. Ponadto dużą rolę odgrywa współpraca w obszarze rolnictwa i pomoc techniczna dla reform wewnętrznych. Od roku 1994 w Kijowie pracuje niemiecka grupa doradcza, która służy radami i doświadczeniem rządowi ukraińskiemu przy reformach gospodarczych.¹⁷ Głównymi tematami konsultacji i doradztwa są: stabilizacja makroekonomiczna państwa, restrukturyzacja i deregulacja gospodarki, reforma systemu bankowego, poparcie dla prywatnego biznesu i tworzenie niezależnych struktur w rolnictwie.

Interesy niemieckiego biznesu w Kijowie reprezentuje od roku 1993 Biuro Niemieckiej Gospodarki. Ukraina jest ważnym partnerem dla niemieckich firm, szczególnie dla tych, które nastawione są na eksport do Europy Wschodniej. Popyt na niemieckie towary na Ukrainie jest tak wysoki jak w Rosji, ale obrót towarów z Ukrainą osiągnął 8 mld euro w 2008 roku tzn. przed kryzysem. Obecnie tempo wzrostu obrotu z Ukrainą jest wysokie i powinno niebawem osiągnąć pułap roku 2008. Niemcy są nadal dla Ukrainy drugim (po Rosji) partnerem handlowym. Dla Niemiec Ukraina również jest drugim (po Rosji) partnerem handlowym na Wschodzie Europy.¹⁸

Najważniejszymi tematami współpracy z Ukrainą są kooperacja z NATO i stosunki z UE. Celem każdego rządu Ukrainy do tej pory, było pogłębienie relacji z UE. Mimo skomplikowanej sytuacji wewnętrznej i krytyki wobec prezydenta Janukowycza, proces ten jest kontynuowany. Od roku 1998 obowiązuje układ partnerski

¹⁶ http://www.ukraine-business.de/Gesetze/Volkerrechtliche_Vereinbarunge/Wirtschaftsabkommen_d-u.htm

¹⁷ <http://www.beratergruppe-ukraine.de/>

¹⁸ <http://www.ost-ausschuss.de/ukraine> und <http://www.laender-analysen.de/ukraine/pdf/Ukraine-Analysen73.pdf>

z Unią, który ma zostać unowocześniony i pogłębiony do końca roku 2011. Należy podkreślić, że w procesie zbliżania Ukrainy z UE ważną rolę odgrywa polska elita polityczna, która popiera ten proces, niezależnie od orientacji politycznej. Bardzo istotną rolę odegrał w tym procesie prezydent Kwaśniewski, który podczas swojej 10-letniej prezydentury spotkał się 50 razy ze swoim ukraińskim partnerem Leonidem Kuczumą. Na bazie tych relacji mógł on odegrać ważną rolę podczas negocjacji między Kuczumą a Juszczenką podczas „Pomarańczowej Rewolucji”¹⁹

Niemiecka i polska polityka wobec Ukrainy po „Pomarańczowej Rewolucji”

„Pomarańczowa Rewolucja” była punktem zwrotnym w stosunkach UE-Ukraina. Do maja 2004 roku nie było praktycznie różnic między stanowiskiem Niemiec i Polski wobec Ukrainy. Celem polityki wobec Ukrainy było popieranie reform wewnętrznych i zbliżenie Ukrainy do struktur europejskich i transatlantycznych. Pokojowa zmiana władzy w Kijowie, mimo manipulacji wyborczych, wywołała pozytywną reakcję elit politycznych w Europie, wobec Ukrainy, jak również Polski. Kilka miesięcy po przystąpieniu do Unii Europejskiej Polska stała się jednym z głównych aktorów na Wschodzie Europy. Prezydent Juszczenko był przyjmowany w stolicach UE, jako bohater bezkrwawej rewolucji. Również Berlin poniosły emocje i Juszczenko wystąpił w Bundestagu z płomienną przemową, wzywając do przyjęcia Ukrainy do Unii Europejskiej. Poparcie dla aspiracji Ukrainy w Niemczech było jednak dużo mniejsze niż w Polsce i krajach Europy Środkowej. Polska opowiadała się za szybkim przyjęciem Ukrainy do UE i od czasu „Pomarańczowej Rewolucji” widać różnicę między niemieckim i polskim stanowiskiem wobec Ukrainy.²⁰

Oczekiwania elit politycznych Kijowa były bardzo wysokie, a nadzieje na szybką integrację Ukrainy z UE były popierane przez polskich polityków. W Niemczech natomiast przeważała opcja wyczekująca, tzn. uzależnienie procesu integracji od reform wewnętrznych nowego rządu ukraińskiego. Blokada wewnętrzna głównych aktorów „Pomarańczowej Rewolucji” doprowadziła w ciągu roku do wzrostu sceptycznego stanowiska Niemiec wobec Ukrainy. Ponadto afera wokół procesu wydawania wiz przez konsulat w Kijowie stworzyła negatywny obraz Ukrainy w mediach niemieckich. Należy zwrócić uwagę na podział niemieckiej klasy politycznej wobec procesów zachodzących na Ukrainie. Większe zainteresowanie i zaangażowanie widoczne było wśród polityków z Niemiec Wschodnich, którzy mają większe zrozumienie dla procesów zachodzących na Wschodzie Europy niż osoby wywodzące się z Niemiec Zachodnich.²¹

¹⁹ Vgl. Sebastian Gerhard: *Polska Polityka Wschodnia: die Aussenpolitik der polnischen Regierung von 1989 bis 2004 gegenüber den östlichen Nachbarstaaten Polens (Russland, Litauen, Weissrussland, Ukraine)*, Marburg 2007.

²⁰ <http://www.laender-analysen.de/ukraine/pdf/UkraineAnalysen01.pdf>

²¹ Wolfgang Templin: *Farbenspiele – Die Ukraine nach der Revolution in Orange*. Bonn 2008.

„Pomarańczowa Rewolucja” i 5-letnie rządy „pomarańczowych” nie doprowadziły do wejścia Ukrainy na bezpośrednią drogę do Unii. W 2004 roku ukraińskie elity osiągnęły kompromis, który bazował na zmianie konstytucji i transferze kompetencji z administracji prezydenckiej do rządu i parlamentu. Premier i rząd opierał się na większości parlamentarnej. Pięcioletni konflikt między prezydentem a premierem blokował reformy wewnętrzne. Ta dwuwładza funkcjonowała najlepiej w czasie, gdy premierem był Wiktor Janukowycz! Konflikt między Wiktorem Juszczenko i Julią Tymoszenko zdominował politykę „pomarańczowych” w ciągu ostatnich pięciu lat. Mimo tego, rządy polskie przez cały czas popierały europejskie aspiracje Ukrainy. Dochodziło do różnic zdań między niemieckimi i polskimi politykami, ponieważ niemiecka strategia uzależniona była od reform na Ukrainie, a te niestety zostały zaniechane.

Wiktor Janukowycz, jako nowy prezydent, polityki wobec UE nie zmienił. Mimo wewnętrznych napięć, celem Ukrainy nadal jest członkostwo w Unii Europejskiej. Umowa z Rosją o Flocie Czarnomorskiej i dostawach gazu z Rosji do Ukrainy wywołała w krajach UE negatywne reakcje, jednak proces negocjacji o nowej umowie (Deep Comprehensive Free Trade Agreement) czyni postępy. Próby wciągnięcia Ukrainy do unii celnej z Białorusią i Kazachstanem pokazują znaczenie strategiczne Ukrainy dla Rosji. Decyzja Ukrainy jeszcze nie zapadła, ale pełna integracja w struktury ekonomiczne, kontrolowane przez Rosję nie leży w interesie elit ukraińskich. Natomiast stanowisko Niemiec i Polski wobec Ukrainy powoli się upodabnia, Niemcy pragmatycznie podchodzą do procesu zbliżania się Ukrainy do Unii, a Polska uzależniła poparcie dla Ukrainy od reform wewnętrznych.²²

Znaczenie Białorusi dla niemieckiej i polskiej polityki wschodniej

W odróżnieniu od Ukrainy, Białoruś nigdy nie była tematem spornym dla Niemców i Polaków. Stosunki dyplomatyczne strona niemiecka nawiązała na początku roku 1992 i, do czasu objęcia władzy przez Łukaszenkę w 1994, Białoruś traktowana była jak inne państwa WNP. Ze strony polskiej dyplomacji dominował interes mniejszości polskiej na Białorusi i związane z tym kontakty. Stosunki z Białorusią po stronie niemieckiej zdominowane są przez Forum Mińskie, które powstało po rozwiązaniu 13. Najwyższej Rady Białorusi w 1996 roku. Celem Forum Mińskiego jest popieranie dialogu między władzą i społeczeństwem, mimo blokady dyplomatycznej reżimu Łukaszenki. Coroczna konferencja w Mińsku umożliwia nie tylko dialog wewnętrzny, ale jest również szansą na podsumowanie procesu transformacji przez międzynarodowych ekspertów.²³

²² Vgl. Ukraine Analysen 80/12.12.2010: VERFASSUNG UND REGIERUNGSSYSTEM. BILANZ: DIE UKRAINE UNTER PRÄSIDENT VIKTOR JANUKOWITSCH

²³ Porównaj: J. Forbrig, R. Lindner, D. Marples, A. Moshes, A. Sahm: Der Fall Belarus. Analysen, Interpretationen, Konsequenzen, in: Osteuropa 12/2010

Wizyta ministrów spraw zagranicznych Westerwelle i Sikorskiego 2.11.2010 roku w Mińsku jest przykładem współpracy Niemiec i Polski w krajach Partnerstwa Wschodniego. Propozycja współpracy między UE i Białorusią była ostatnią szansą dla Łukaszenki, aby nawiązać pragmatyczne relacje z Unią. Po „wyborach prezydenckich“ w grudniu 2010 roku i aresztowaniach byłych kandydatów opozycji, sytuacja jest bardzo skomplikowana i nic nie wskazuje na to, by dyktator Łukaszenko był zainteresowany poprawą stosunków z Unią Europejską.²⁴

Partnerstwo Wschodnie jako Nowa Polityka Wschodnia EU?

Partnerstwo Wschodnie zostało przyjęte jako polsko-szwedzka propozycja przez Radę Europejską 28.5.2008 roku i potwierdzone przez Szczyt Partnerstwa w Pradze 7.5.2009. Celem Partnerstwa było stworzenie nowych podstaw dla stosunków rozszerzonej UE ze wschodnimi sąsiadami. Podczas opracowywania nowej strategii, w sierpniu 2008 roku wybuchła wojna rosyjsko-gruzińska i nadała Partnerstwu Wschodniemu całkiem inne znaczenie. Oprócz tego, w styczniu 2009 roku Gazprom wstrzymał dostawy gazu do Ukrainy i UE, co nadało Partnerstwu także wymiar energetyczny.²⁵

W latach 2009–2011 konstelacja polityczno-gospodarcza znacznie się zmieniła, tzn. znaczenie Rosji, jako partnera energetycznego wzrosło, a sytuacja na Ukrainie i Białorusi wskazuje na to, że wpływy Rosji na obszarze państw postsowieckich będą rosnąć. W tej konstelacji narzuca się pytanie, jak Partnerstwo Wschodnie może czy też musi korespondować z polityką UE wobec Rosji?

Niemiecka polityka wobec państw WNP kształtuje się na dwóch płaszczyznach. Niemcy starają się o dobre stosunki z Rosją, najważniejszym partnerem na Wschodzie i popierają rozwój partnerstwa UE z Rosją, ale nie zaniedbują też kontaktów z pozostałymi państwami WNP. Przykładem jest tu poparcie dla Partnerstwa Wschodniego. Na szczeblu politycznym strona niemiecka stara się wzmocnić pozycję UE w kontaktach z krajami WNP. Polska jest, obok Niemiec, najbardziej aktywnym członkiem Unii w kształtowaniu polityki wschodniej UE. Rola Polski uwidacznia się nie tylko w kompetencjach merytorycznych, ale również w ilości środków finansowych inwestowanych w rozwój stosunków z państwami WNP. Także w kształtowaniu stosunków z Rosją Polska odgrywa kluczową rolę w UE, co było widoczne w 2006 r. podczas blokady negocjacji o nowy układ partnerski, jak również w 2009 roku podczas wznowienia negocjacji z Rosją. Poprawa stosunków Unii Europejskiej z Rosją jest uzależniona w dużej mierze od bilateralnych relacji Polska-Rosja.

²⁴ <http://www.laender-analysen.de/belarus/pdf/BelarusAnalysen01.pdf>

²⁵ Putin warns EU over Ukraine pipeline deal in <http://www.euractiv.com/en/energy/putin-warns-eu-ukraine-pipeline-deal/article-180577>

Można w tej sytuacji postawić tezę o „nowym podziale zadań“ w procesie kształtowania polityki wschodniej UE, który był ważnym sygnałem dla wzmocnienia współpracy niemiecko-polskiej. Po zmianie rządu w Warszawie, jesienią 2007 roku doszło do odprężenia w stosunkach bilateralnych. Nastąpiła wzmożona współpraca w obszarach wspólnych interesów, czyli w stosunkach z Rosją i innymi państwami za wschodnią granicą UE. Bardzo ważnym krokiem było współdziałanie szwedzko-polskie przy tworzeniu Partnerstwa Wschodniego, symbolizujące przełamanie podziału UE na starych i nowych członków. Ministrowie spraw zagranicznych Unii zaakceptowali polsko-szwedzką propozycję, wraz z decyzją o wznowieniu negocjacji z Rosją.²⁶

Wojna w Gruzji, w sierpniu 2008 opóźniła wprowadzenie negocjacje z Rosją, ale kryzys finansowy i gospodarczy, który dotknął Rosję znacznie ostrzej niż Polskę czy Niemcy wpłynął na dalszą strategię Rosji. W 2010 r. prezydent Miedwiediew zapowiedział rychłe przystąpienie Rosji do WTO, co znacznie przyspieszyłoby negocjacje z UE i podpisanie nowej umowy partnerskiej.²⁷ Skomplikowana sytuacja wewnątrz elity politycznej w Moskwie przed wyborami parlamentarnymi w grudniu 2011 r. i wyborami prezydenckimi w 2012 roku najprawdopodobniej spowoduje przesunięcie tych ważnych decyzji na czas powyborczy. Relacje polsko-rosyjskie odgrywają kluczową rolę dla przyszłego rozwoju stosunków UE-Rosja. Z tego powodu niemiecka polityka zawsze popierała bezpośredni dialog polsko-rosyjski i zrównoważoną politykę wschodnią powiększonej UE. Propozycja „zbliżenia poprzez związanie” – prorosyjska propozycja ówczesnego ministra spraw zagranicznych Steinmeiera²⁸, została uzupełniona przez polsko-szwedzką strategię Partnerstwa Wschodniego i otrzymała pełne poparcie ze strony Angeli Merkel poprzez jej obecność na inauguracji w Pradze.

Punktem zwrotnym w relacjach UE-Rosja po wojnie w Gruzji były obchody 60. rocznicy wybuchu II wojny światowej na Westerplatte, w których uczestniczyli nie tylko przedstawiciele Unii ale również premier Rosji Władimir Putin. Polsko-rosyjskie zbliżenie otrzymało pełne poparcie Niemiec i wzmocniło pozycję premiera Tuska na arenie UE. Katastrofa smoleńska 10.4.2010, w której, wraz z prezydentem Kaczyńskim, zginęło 95 przedstawicieli polskiej elity i zaczątki pojednania polsko-rosyjskiego przyczyniły się do większego zrozumienia animozji polsko-rosyjskich w oczach Niemców i innych narodów europejskich.

Rosja pozostaje nadal głównym partnerem Niemiec i UE na wschodniej granicy Unii. Wychodząc z kryzysu gospodarczego nabiera znaczenia, jako partner handlo-

²⁶ http://www.bertelsmann-stiftung.de/cps/rde/xbcr/SID-BB5EDB1A-618725F3/bst/Deutsch_spotlight_EU-Russland_10%2007%2008_v2.pdf

²⁷ Porównaj: Cornelius Ochmann: Östliche Partnerschaft – Perspektiven einer europäischen Ostpolitik, Polen-Analysen 72/2010

²⁸ <http://www.auswaertiges-amt.de/diplo/de/Infoservice/Presse/Reden/2008/080304-BM-Ostpolitik.html>

wy całej Unii Europejskiej, a jednocześnie Unia jest głównym parterem modernizacyjnym dla Rosji. Potwierdził to były minister spraw zagranicznych RFN i przewodniczący frakcji SPD w Bundestagu, Walter Steinmeier.²⁹

Wybory parlamentarne, w 2009 roku przyniosły zmiany w koalicji oraz nowego ministra spraw zagranicznych, przewodniczącego FDP, Guido Westerwelle, który wizyty zagraniczne rozpoczął od Warszawy. W oczach Niemców podniosło to znaczenie Polski dla współpracy europejskiej. Następnie niemiecka polityka zagraniczna reanimowała Trójkąt Weimarski, który po 20 latach istnienia i przyjęciu Polski do NATO i UE osiągnął zakładane cele. Koordynacja polityki europejskiej jest nowym zadaniem Trójkąta Weimarskiego. Jest to szczególnie ważne dla polityki wschodniej UE, która do tej pory nie uzyskała pełnego poparcia największych państw Unii. Nowe kroki Trójkąta Weimarskiego, jak spotkanie ministrów spraw zagranicznych z ukraińskim szefem dyplomacji 27.4.2010 w Bonn, czy rosyjskim partnerem w Paryżu 26.6.2010, ukazały nowe możliwości Trójkąta Weimarskiego dla koordynacji polityki zagranicznej na Wschodzie. Znaczenie tego instrumentu polega na możliwości koordynacji najważniejszych aktorów polityki wschodniej w ramach Unii Europejskiej. Nowym wyzwaniem dla Trójkąta jest rozwój sytuacji w Afryce Północnej i innych państwach arabskich. Ostatni szczyt z udziałem nowego francuskiego ministra spraw zagranicznych, Alaina Juppé w Bydgoszczy pokazał, że prezydencja Polski w UE jest przygotowywana przy pełnym poparciu Niemiec i Francji. Trzej ministrowie wyrazili gotowość do poparcia procesów demokratyzacji zachodzących na południowej granicy Unii. Wyzwaniem dla polskiej prezydencji jest połączenie polityki wschodniej UE z polityką wobec Południa.³⁰ Oprócz Trójkąta Weimarskiego bardzo duże zainteresowanie wywołuje nowa konstelacja w polityce wschodniej Unii, czyli wspólna inicjatywa Niemiec i Polski wobec Rosji. Paradoksalna sytuacja wynikła zapewne podczas spotkania w Bydgoszczy, gdyż Westerwelle i Sikorski udawali się następnego dnia do Kaliningradu na spotkanie z rosyjskim ministrem spraw zagranicznych, Ławrowem.³¹

Taki krok symbolicznie ukazuje wzrost znaczenia Polski w UE. Z tego powodu duże znaczenie ma polska prezydencja Unii Europejskiej, w drugiej połowie 2011 roku. Mimo zmniejszonego zainteresowania Partnerstwem Wschodnim i negatywnego rozwoju w państwach Europy Wschodniej, sama idea partnerstwa nie wyczerpała się. Należy tylko zmienić punkty ciężkości strategii i skoncentrować się na rozwoju struktur społeczeństwa obywatelskiego w skali długoterminowej. W ten sposób procesy transformacji mogą uzyskać poparcie szerokich grup społeczeństwa, które

²⁹ <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/17/011/1701153.pdf>

³⁰ <http://www.auswaertiges-amt.de/DE/AAmt/BM-Reisen/2011/05-Polen-Kaliningrad/110520-Polen.html>

³¹ <http://www.auswaertiges-amt.de/DE/AAmt/BM-Reisen/2011/05-Polen-Kaliningrad/110521-Kaliningrad.html>

do tej pory sceptycznie podchodzą do Europy. Polityka UE powinna bardziej skoncentrować się na kontaktach ze społeczeństwami państw Europy Wschodniej niezależnie od ekip rządzących. Tylko w ten sposób uda się uniezależnić proces zbliżania do Unii, od polityki wewnętrznej. Partnerstwo Wschodnie nie może wywoływać wrażenia, że jest skierowane przeciw Rosji, ponieważ nie ma w takiej sytuacji szans na poparcie wszystkich państw UE. W połączeniu z polityką energetyczną, byłoby to również sprzeczne z interesami Unii. Długoterminowo Partnerstwo Wschodnie powinno być połączone ze strategią UE wobec Rosji, oczywiście bez prawa weta dla Rosji w stosunku do polityki Unii Europejskiej wobec wschodnich sąsiadów. Globalne wyzwania dla UE i Rosji są zbliżone i skazują obydwu partnerów na współpracę polityczną i gospodarczą. Niemcy i Polska mogą odegrać w tym strategicznym partnerstwie kluczową rolę.

Cornelius Ochmann – politolog, ekspert ds. Europy Wschodniej w Fundacji Bertelsmanna w Berlinie, współpracuje z Instytutem Politologii Uniwersytetu w Mainz

New Eastern Politics – Germany, the post-Soviet area and the opportunities for German-Polish cooperation

Cornelius Ochmann

The author focuses on the strategy of united Germany towards the key post-Soviet states, i.e. Russia and Ukraine, emphasizing the aspects of Polish-German cooperation, which he considers one of the crucial components of the new economical and political order after the collapse of the USSR. It is important to understand the differences in the interpretation of historical processes in Europe, at the beginning of 1990s. In Germany, the fear of political and economical consequences of the fall of the USSR was dominant, whereas Poland was more afraid of strong, imperial Russia. Hence resulted the differences between Polish and German Eastern policies. Only in 2011, the positions of Berlin and Warsaw towards the situation in Eastern Europe are slowly becoming similar.

Next, the author analyzes German policy towards Russia. He emphasizes the role of chancellor Helmut Kohl and his personal relations with president Gorbachev and later president Yeltsin. Although Germany reacted to the collapse of the USSR with anxiety, already in 1991, Berlin recognized the indepen-

Новая восточной политика – Германия в отношении к постсоветскому пространству и возможности немецко-польского сотрудничества

Корнелиус Охман

В центре внимания автора стратегия объединенной Германии по отношению к наиболее важным постсоветским странам, в частности России и Украины, выделяя аспекты немецко-польского сотрудничества, которое, по мнению автора, является одним из важнейших элементов нового экономического и политического порядка после распада Советского Союза. Важно понимать различия в интерпретации исторических процессов в Европе в начале 90-х. В Германии преобладал страх перед политическими и экономическими последствиями распада СССР, а в Польше – страх перед сильной, имперской Россией. По этим причинам существовали различия между немецкой и польской восточной политикой. Только в 2011 году позиция как Берлина, так и Варшавы в отношении к Восточной Европе постепенно унифицировалась.

Далее в статье автор рассматривает немецкую политику в отношении России. Подчеркивает важную роль

dence of the Baltic states and in 1992 it established diplomatic relations with all former soviet republics. At that point, German Eastern policy was focused mostly on building good relations with Russian Federation, even though German diplomacy managed to maintain balance and avoid the accusations of “Rapallo spirit”, thanks to its support for NATO and EU enlargement toward the East. Economic issues were crucial in German-Russian relations. One of the key achievements of Helmut Kohl was the financial stabilization of Russia in mid 1990s. The period of chancellor Schroeder’s government did not lead towards any major changes in relations with Russia. The beginning of the 21st century might be called the Putin-Schroeder era. Unfortunately, it had negative effect on the German-Polish relations, which was most visible in the decision to build the Nordstream pipeline and the differences in opinions regarding the US invasion on Iraq. The author attempts to present both issues not as anti-Polish or pro-Russian but rather as strategically important for Germany, meanwhile also recognizing that the German authorities failed to recognize the Polish point of view. The political change that took place after Angela Merkel won the election in 2005, did not affect German interests in Russia, even though the attitude of the new chancellor toward Russia and Putin was more critical. The author emphasizes that presently, even though problems still exist, it is possible to discuss them, and Russia is not perceived in the EU as a threat.

канцлера Гельмута Коля и его личные отношения с президентом Горбачевым, а потом с президентом Ельциным. Хотя распад самого Советского Союза был принят в Германии с озабоченностью, еще 1991 году Берлин признал независимость стран Балтии, а в 1992 году были установлены дипломатические отношения со всеми бывшими советскими республиками. В тот момент немецкая восточная политика была направлена прежде всего на установление дружеских отношений с Российской Федерацией, хотя немецкой дипломатии удалось сохранить равновесие и избежать обвинений по поводу «Духа Рапалло», путем поощрения расширения НАТО и ЕС на Восток. Чрезвычайно важным в немецко-русских отношениях были экономические вопросы. Одно из величайших достижений Гельмута Коля в отношении России была финансовая стабильность России в середине 90-х. Правительство канцлера Шредера не внесло серьезных изменений в отношениях с Россией. Начало двадцать первого века в немецко-русских отношениях можно назвать эпохой Путина – Шредера, которая, к сожалению, негативно сказалась на немецко-польских отношениях – наиболее заметным аспектом данного положения, было решение о строительстве Северо-Европейского газопровода и расхождений во мнениях по поводу американского вторжения в Ирак. Автор пытается представить эти вопросы, ни как антипольские или про-русские, а как стратегически важные для Германии, признав, однако, что немецким властям не хватало понимания

In 1992, Germany established diplomatic relations with independent Ukraine but they lacked a concept of policy towards CIS states, and Kiev was considered “a threat to regional security”. The situation changed only in 1993, during chancellor Kohl’s visit, when Ukraine became the “crucial factor of regional security”. The period of good German-Ukrainian relations started both at the political and non-governmental level. The key issue in those relations are cooperation with NATO and the EU. Ukraine is also an important economic partner to Germany. The “Orange revolution” of 2004 was a landmark in EU-Ukraine relations, as well as in the previously shared position of Germany and Poland towards Kiev. Previously, there both states agreed that internal reforms in Ukraine should be supported and the country should be drawn closer to the European and Transatlantic structures. After the victory of the Orange camp, Poland supported fast accession of Ukraine to the EU, whereas in Germany the dominant option was to wait and condition the integration process upon internal reforms of the new Ukrainian government. After Victor Yanukovich’s victory in the presidential election, the positions of Warsaw and Berlin towards Ukraine are slowly becoming harmonized again: Germany has a pragmatic attitude towards the rapprochement of Kiev with the EU, whereas Poland conditions its support upon internal reforms.

In the final part of the paper, the author poses a question regarding the future of Eastern Partnership in the

польской точки зрения. Политические перемены, после победы Ангелы Меркель в выборах в 2005 году, ничего не изменили в вопросе немецких интересов в России, несмотря на более критическое отношение нового канцлера в отношении России и Путина. Автор указывает, что в настоящее время, несмотря на наличие некоторых проблем, то можно о них спокойно говорить, а Россия не воспринимается в ЕС как угроза.

В 1992 году Германия установила дипломатические отношения с независимой Украиной, но не хватало политической концепции в отношении СНГ, а Киев рассматривался как «угроза безопасности в регионе». Ситуация изменилась лишь в 1993 году, во время визита канцлера Коля, когда Украина стала «ключевым фактором региональной безопасности». Наступил период хороших немецко-украинских отношений на политическом и неправительственном уровне. Основным вопросом в этих отношениях является сотрудничество с НАТО и ЕС. Украина также является важным экономическим партнером для Германии. Своего рода переломным моментом в отношениях ЕС-Украина, а также в общей до сих пор позиции Польши и Германии в отношении Киева была «оранжевая революция» в 2004 году. До сих пор был достигнут консенсус по содействию внутренним реформ и приближению Украины к европейским и трансатлантическим структурам. После победы «оранжевых» Польша была за быстрое принятия Украины в ЕС, в то время как в Германии, доминировал выжидательный

new situation in the region: growing importance of Russia as a partner in energy issues, and growing influence of Moscow in Belarus and Ukraine. The author suggests that the “new division of work” in the process of shaping the Eastern policy of the EU was an important signal for German-Polish cooperation. Intensified cooperation started in the areas of common interest, i.e. in the relations with Russia and other former Soviet states. An important step was the Polish-Swedish cooperation in developing the Eastern Partnership.

The author emphasizes the role of the Weimar Triangle reanimation for German-Polish relations and the perspectives for cooperation. Its new role would be to coordinate European politics. It is especially important for the EU’s Eastern policy, which so far has not been fully supported by the largest member states. Apart from the Weimar Triangle, much interest is devoted to the new constellation in the EU’s Eastern policy, namely, the common initiative of Germany and Poland towards Russia.

In spite of diminished interest in Eastern Partnership and its negative development in Eastern European countries, the idea of partnership has not yet been fully exhausted. It is necessary, though, to change the strategic focuses and concentrate on the long-term development of civil society structures. EU policy should focus much more on relations with the societies of Eastern European states, independently of the governments. This is the only way to make the rapprochement with the EU

вариант, то есть – зависимость процесса интеграции от внутренних реформ нового украинского правительства. После победы на президентских выборах Виктора Януковича, позиция Варшавы и Берлина в отношении Украины снова медленно унифицируются – Германия прагматично подходит к процессу приближения Киева к ЕС, а Польша поддерживает внутренние реформы.

В последней части статьи автор задается вопросом о будущем «Восточного партнерства» в новой ситуации в регионе – растущее значение России как партнера в сфере энергетики и растущее влияние Москвы в Беларуси и Украине. Автор приводит доводы в пользу «нового разделения задач» в процессе формирования восточной политики ЕС, которая была важным сигналом для немецко-польского сотрудничества. Наступило расширение сотрудничества в областях, представляющих общий интерес, то есть в отношениях с Россией и другими странами на восточной границе ЕС. Очень важным шагом было шведско-польское сотрудничество в создании «Восточного партнерства».

В немецко-польских отношениях и перспективах сотрудничества автор подчеркивает важность реанимации «Веймарского треугольника», которого новая задача будет заключаться в координации европейской политики. Это особенно важно для восточной политики ЕС, которая до сих пор не получила полную поддержку со стороны крупнейших стран Союза. Кроме «Веймарского треугольника» очень большой интерес вызывает новое созвездие в восточной

independent of internal politics. Eastern Partnership must not be perceived as posing a threat to Russia, since not all EU member states would support it. In the long run, Eastern Partnership should be coherent with the EU strategy towards Russia, obviously without Russian right to veto on EU policy towards Eastern neighbors. The global challenges for EU and Russia are similar and both partners need to cooperate politically and economically. Germany and Poland may play a key role in this strategic partnership

политике Союза, который является совместная инициатива Германии и Польши по отношению к России.

Несмотря на снижение интереса к Восточному партнерству и негативное развитие событий в странах Восточной Европы, идея партнерства не исчерпана. Следует просто изменить фокус стратегии и сосредоточиться на развитии структур гражданского общества в долгосрочной перспективе. Политика ЕС должна уделять больше внимания отношениям с обществами стран Восточной Европы, независимо от команды руководителей. Только в этом случае удастся избежать зависимости процесса сближения с Союзом от внутренней политики. Восточное партнерство не может создавать впечатление, что оно направлено против России, иначе в этом случае нет никаких шансов для поддержки всех стран ЕС. В долгосрочной перспективе, Восточное партнерство должно быть увязано со стратегией ЕС в отношении России, конечно, без права вето для России против политики Европейского Союза в отношении своих восточных соседей. Глобальные вызовы для России и ЕС являются близкими и приговаривают обоих партнеров на политическое и экономическое сотрудничество. Германия и Польша могут сыграть ключевую роль в этом стратегическом партнерстве.